

Ляшко С. В., аспірант спеціальності В10 Філософія

(Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, Україна)

СУПЕРЕЧНІСТЬ МІЖ ІНСТИНКТОМ І МОРАЛЛЮ ЯК ЕВОЛЮЦІЙНА ДІАЛЕКТИКА

Інстинкт як *вроджена складна поведінка* деколи вступає у конфлікт з нашими моральними нормами – чому так відбувається? Чи значить це, що у нас неправильна мораль, як про те казали Фройд і Ніцше, або ж що ми боремося через високі настанови зі своїм тваринячим і матеріальним, як сказано в Талмуді і у гностиків? Наше нагальне завдання внести більше світла в цю проблему. Почнемо з фактів.

Так, еволюційна психологія чітко показує, що, наприклад, представники Темної тріади заслуговують більшу увагу жінок, навіть якщо це закінчується погано; що люди здатні перекладати відповідальність на авторитетів, коли їм наказують вчиняти злочини й вони їх чинять, як це систематично трапляється у війнах. Цілком зрозуміло також, що так звана інфантильна, дитяча поведінка передбачає ірраціональну злопам'ятність, миттєву та недалекоглядну підступність, егоцентризм, вибуховість, нагальність без попереднього роздуму загалом. Але звідки такі схильності в людині взялися? Та ж сама еволюційна психологія стверджує, що це пов'язане з первинними формами людського соціуму, в яких наші пращури жили тривалий час, значно довший, ніж всі відомі нам писемні періоди. Дещо людина успадкувала ще від своїх тваринних пращурів – це нас ріднить із багатьма видами, а дещо зародилося в людському протосуспільстві як особливість. Життя в постійній небезпеці через клімат і хвороби, безперервна смертельна війна між племенами, полювання на великих звірів задля виживання – усе це виводило на перший план «брутальні» риси людини, які в подальшому стали асоціюватися нами зі злочинними. Мамута не вб'єш без ризикової поведінки, а рід можна і не продовжити без примусу іншої сторони, з емпатією та взаємоповагою. Так само відмова від крадіжки могла бути для архантропа фатальною. Іншими словами, те, що людина жила, скажімо в стані первинного стада, багато сотень тисяч років, а в храмових комплексах, полісах і державах лише десь дванадцять тисяч, вплинуло на базові, вроджені нахили нашого виду. Ми народжуємося нині готовими саме до першого стану суспільства, хоча й з деякими новоутвореннями, які могли би поставити собі в заслугу сміливо.

Чи означає це, що ми намагаємося зламати самих себе через коліно нині, коли кажемо про всепрощення, любов, гуманізм, дипломатичне вирішення проблем? – Так, цілком. Але чи означає це, що ми на неправильному шляху? – Зовсім ні. Навіть навпаки: сама еволюція побудована на своерідній *діалектиці*, саме людство завдяки революціям, як генетичним, так і суспільно-моральним виникло та досягло певного рівня розквіту й рухається далі. Звісно ж, природа, як і все на світі – це конфлікт і баланс між статикою та мінливістю, між формою та змістом. Ті чи інші патерни поведінки, такі як примітивні інстинкти, перевірені часом; вони зберігали нас довго у боротьбі за виживання. Але нині, коли увесь наш лад змінився значно швидше, ніж наша основа, вони починають подеколи заважати нам, і навіть призводять до конфліктної поведінки. Ми вже казали в іншій роботі, що людська мораль найімовірніше зародилася з примітивних емоцій злості та страху в поєднанні з деяким раціо, що рівносильно поєднанню загальнотваринного з індивідуалістично-людським. Це, звісно, корисний і плідний аспект славнозвісного «Воно», що й надало первинній моралі зрозумілості та підтримки серед народу. Та нині нас цікавить саме негативний бік нашого первинного ества в контексті етики. Людське суспільство є найскладнішим у земній природі, адже воно поки єдине свідоме. Звісно, ми

поступаємося в організованості мурахам або бджолам, але як сказав класик, людина може розмовляти про що завгодно, бджола ж – тільки про мед, тобто ми вільні. Це не означає, що наша загартована віками основа кудись випарувалася так легко і ми вже зовсім «нові люди» з роману. Вона опиралася й опирається демократії, феодалізму, рабовласницькому устрою, династичному – всьому, що йшло після стада. І водночас, вона поступово змінюється та руйнується. Згадуючи спорідненість усіх тварин і видів, ми бачимо дивовижне різноманіття того, як може виявляти себе життя і до яких соціальних винаходів можуть доходити брати наші менші. Ми також змінюємося, та йдеться зрештою про десятки тисяч років безперервної зміни в певному напрямку, «ламання себе через коліно». Саме тому християнські аскети впадали в розпач, коли бачили гріхи світу цього, що не відповідали їхнім високим ідеалам. Ці люди були передовиками, революціонерами людської еволюції. А тому – й мучениками, адже форма опирається змісту до останнього, доки одного разу не зникне остаточно. – Так і наші пращури пошматували святого Телемаха, коли той встав між гладіаторами, перервавши криваві видовища.

Але вагомі досягнення в боротьбі з віджилими формами поведінки й нахилами у нас уже є. Ми змінили безліч соціально-економічних устроїв на все більш справедливі, побудували демократичне громадянське суспільство в окремих країнах, підбурили звичайних обивателів з Німеччини прибирати сніг перед власним подвір'ям, аби перехожі не травмувалися. У загальних зусиллях знаходиться свій плід. – Так само й гладіаторські бої були остаточно заборонені після жертви Святого, і нині для нас це дикість, для переважної більшості з нас. Нам ще багато чого варто зробити як колективу, як виду, попереду, та з упевненістю можна сказати, що поступова моралізація суспільства, узагалі виникнення моралі, не є просто забаганкою, змовою владних кіл чи ще чимось. Це – життєва необхідність, еволюційна необхідність, що забезпечує виживання. У цьому є й песимістична барва: так довго чекати суспільного ідеалу, адже йдеться про час навіть незбагнений для нас. Та це не повинно засмучувати і точно не зупинить людство, доки воно живе як вид. Моральний, соціальний, політичний розвиток для нас є добровільно-примусовим, і якщо ми не підемо шляхом універсалізації моралі, цінності людського життя, поширення освіти для всіх, відмови від агресивної сваволі тощо – то рано чи пізно, а скоріше – рано, вимремо чи примітивізуємося, не тільки як якісь далекі динозаври, а і як зовсім близькі до нас по часу цивілізації людей, що не пройшли відбору через те, що дивилися тут і зараз, а не наперед.